IQRO JURNALI / 2023
GUVOHNOMA № 060680
E-ISSN : 2181-4341
https://wordlyknowledge.uz
IMPACT FACTOR(SJIF) : 3,934

IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 7,245
SPECIAL ISSUE, VOLUME 5, ISSUE 2, 2023

MADANIY BILIMLARNING TUZILISHI VA TAMOYILLARI

D.Irisboyeva
O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat
instituti Ta’lim sifatini nazorat qilish bo‘lim boshlig‘i

Annotatsiya
Madaniyatshunoslik - bu madaniyatning tizim sifatida rivojlanishining eng umumiy qonuniyatlarini o'rganadigan gumanitar fan. Tarixiy-gumanitar bilimlarni tizimlashtirishga, ijtimoiy hayot hodisalarini yagona semantik kontekstda tushunishga, ko‘plab madaniyatlardan iborat jahon sivilizatsiyasining birligi va yaxlitligini ochib berishga yordam beradi.

Kalit so‘zlar
Madaniyatshunoslik. Qadriyat, aksiologiya, bilim, sivilizatsiya.

Аннотация
Культурология – гуманитарная наука, изучающая наиболее общие закономерности развития культуры как системы. Он помогает систематизировать историко-гуманитарные знания, понять события общественной жизни в едином смысловом контексте, раскрыть единство и целостность мировой цивилизации, состоящей из множества культур.

Ключевые слова
Культурология. Ценность, аксиология, знание, ивилизация

Annotation
Kulturologiya is a humanitarian science, which is the basis of obshchie zakonomernosti razvitiya kultury kak sistemy. It helps to systematize historical and humanistic knowledge, to understand social life in a single sense context, to reveal unity and wholeness of the world's civilization, based on the multitude of cultures.'

Key words
Culture. Tsennost, axiology, znanie, civilization.

“Biz oldimizga jamiyatimizning yangi qiyofasini yaratish,

Yangi O‘zbekistonni barpo etish masalasini strategik vazifa sifatida qo‘ydik”

Sh.Mirziyoyev

Madaniyatshunoslik madaniy hodisalarning o‘zgarmas tuzilmalarini ochib beradi, ularning o‘zgarish dinamikasini belgilaydi va nafaqat har bir madaniy hodisani alohida ko‘rib chiqish, balki bu hodisalarning o‘zaro ta’sirini aniqlash, shuningdek, ularning keyingi rivojlanishi va birgalikda yashashini tahlil qilish imkonini beradi. Bu yerda kulturologiya madaniyat haqidagi fanlar majmuasi sifatida namoyon bo'ladi. Ularning har birining o‘ziga xos tadqiqot sohasi va predmeti, afzal toifalari va atamalari, usullari va manbalari mavjud. Madaniyatshunoslik - bu madaniyatning tizim sifatida rivojlanishining eng umumiy qonuniyatlarini o'rganadigan gumanitar fan. Tarixiy-gumanitar bilimlarni tizimlashtirishga, ijtimoiy hayot hodisalarini yagona semantik kontekstda tushunishga, ko‘plab madaniyatlardan iborat jahon sivilizatsiyasining birligi va yaxlitligini ochib berishga yordam beradi. Madaniyatshunoslik fan sifatida o'zining konseptual apparatidan, butun terminlar tizimidan foydalanadi. Uning boshlang'ich, kalit so'zi "madaniyat". Uning asosida boshqa, mutlaqo mustaqil

tushunchalarning butun guruhi shakllanadi: madaniy qadriyatlar, madaniy aloqa, madaniy sotsiodinamika, madaniy-tarixiy tip va boshqalar.

Madaniyatning o'ziga xosligi shundaki, u faqat inson mavjudligini tavsiflaydi va o'ziga xos tarzda insoniy mavjudotdir. Barcha mavjud narsalarni inson olamidan tashqarida mavjudmi yoki yo'qligi, insonga bog'liqmi yoki yo'qligiga qarab ikkita katta guruhga bo'lish mumkin: tabiat bilan bog'liq narsalar va inson tomonidan yaratilgan narsalar.

Aksiologik (yunoncha axios — qimmatli) paradigma qadriyatlar yo‘riqnomalari orqali madaniyatning mohiyatini belgilaydi; Ma'naviy qadriyatlar madaniyatning o'zagi sifatida tan olingan. Faoliyat g'oyasi ham ushbu konsepsiyada mavjud, chunki qadriyatlarning o'zi ob'ektlarning tabiiy xususiyatlariga kamaymaydi, balki inson faoliyatida belgilanadi. Qadriyatlar dunyosi ularga faol ta'sir ko'rsatadigan tabiiy va ijtimoiy bilan bir qatorda o'ziga xos "uchinchi haqiqat" sifatida qaraladi. Madaniyat "tiriklar tomonidan o'zlashtirilib, keyingi avlodlarga o'tkaziladigan tabiiy va ijtimoiy hayot sharoitlari va insoniy munosabatlarning ma'naviyati va insoniylashuvining eng yuqori darajasi" deb ta'riflanadi. Aksiologik paradigma XIX-asrning II-yarmida shakllangan va 20-asrda madaniyatshunoslikda ustun bo‘lgan paradigmalardan biridir. Aksiologik paradigma doirasida ko'plab maktablar va yo'nalishlar mavjud, ammo ularni qadriyat munosabatlari "to'g'ri", "loyiq" inson mavjudligining ma'naviy ideallarini amalga oshirish bilan bog'liq holda ko'rib chiqilishi birlashtiradi; qadriyat munosabatlari odamlarni birlashtiradi.[1]

Aksiologik yondashuvning asosiy shaxsi amerikalik rus sotsiologi Pitirim Sorokin (1889-1968) hisoblanadi. Madaniyat deganda P.Sorokin "o'zaro ta'sir qiluvchi shaxslar ega bo'lgan ma'nolar, qadriyatlar va me'yorlar to'plamini hamda bu ma'nolarni ob'ektivlashtiradigan, ijtimoiylashtiradigan va ochib beradigan vositalar to'plamini" tushunadi. Tadqiqotchi madaniyatni alohida voqelik sifatida tavsiflaydi, chunki madaniyatning har bir turi yaxlitlik va yaxlit qadriyatlar tizimini ifodalaydi. Madaniy uyg'unlik tan olingan va qo'llab-quvvatlanadigan asosiy qadriyatlar bilan belgilanadi. Boshqa madaniy hodisalar ana shu qadriyatlar bilan belgilanadi.

universallari va tuzilmalarini izlashga qiziqish bilan tavsiflansa, aksiologik va ramziy ma’noga ega. paradigmalar madaniyatlarning o'ziga xosligini ta'kidlaydi. Biroq, ushbu paradigmalar orasidagi barcha farqlarga qaramay, mohiyatan umumiy semantik bo'lim ochiladi: "madaniyat" tushunchasi atrofdagi dunyoga dastlab unga tegishli bo'lmagan va inson faoliyatisiz paydo bo'lmaydigan narsaning kiritilishini anglatadi. Inson tomonidan yaratilgan narsalar sun'iy voqelikka, madaniyat olamiga tegishli bo'ladi. Inson faoliyati natijasida tabiiy voqelik bilan birga borliqning yana bir shakli, tabiat tepasida qurilgan sun’iy, inson tomonidan yaratilgan voqelik – madaniyat vujudga keladi. Shunday qilib, tarixga evolyutsion yondoshuvning barcha vakillari uni har bir muallifning ketma-ket bosqichlar zanjiri orqali ko'zlagan ma'lum bir maqsad sari yo'naltirilgan butun insoniyat uchun progressiv harakat deb biladilar. Bunday tarixiy sxemalarning soddaligi va mantiqiyligi ularning asosiy ustunligidir. Biroq, butun insoniyatning yagona naqsh bo'yicha rivojlanishi dargumon. Bundan tashqari, tarixning yakuniy nuqtasi, evolyutsion yondashuvning barcha vakillari gapiradigan "maqsad" tarixning haqiqiy oxiri bo'lishi dargumon. Yangi asr madaniyatida sodir bo'layotgan bu tanlov maydonini kengaytirishga muqarrar ravishda turtki berdi. Madaniyat yozma til, ilm-fan, falsafa, yuqori ixtisoslashgan mehnat taqsimoti, murakkab texnologiya va siyosiy tizimga ega bo'lgan taqdirdagina tsivilizatsiyaga aylanadi, deb ishoniladi. Davlatchilik, shaharlar, sinflar, adabiyotning tug'ilishi sivilizatsiyaning zaruriy belgilaridir.

[1] **Ионин Л. Г. Социология культуры. – М. : Логос, 1997. С. 21**

Madaniyatshunoslikning murakkab fan sifatida shakllanishi va rivojlanishi murakkab jarayon bo‘lib, unda barcha madaniyatshunoslik maktablari ishtirok etadi va har bir maktab madaniyatga oid o‘ziga xos yondashuv va tushunchalarga asoslanib, madaniyatshunoslikning shakllanishiga hissa qo‘shadi. Turli tarixiy tiplarni aniqlash va tavsiflash uchun tarixni tizimlashtirishga ma'lum yondashuvdan foydalanish kerak. Ijtimoiy-madaniy o'zgarishlarni izohlovchi turli xil nazariyalar orasida uchta asosiy yondashuvni ajratib ko'rsatish mumkin.

Birinchisi evolyutsion. U insoniyatning birligi va tarixiy va madaniy jarayonlarning umumiy yo'nalishi g'oyasiga asoslanadi.

Ikkinchisi - triklik yoki sivilizatsiya. U yagona insoniyat yo'q, lekin o'ziga xos asosda rivojlanayotgan avtonom, o'zini-o'zi ta'minlaydigan madaniy va tarixiy turlar (etniklar, sivilizatsiyalar) to'plami mavjud degan fikrdan kelib chiqadi.

Uchinchi, ijtimoiy sinergetik, bir necha o'n yillar oldin paydo bo'lgan. U jamiyatga nisbatan murakkab chiziqli bo'lmagan o'z-o'zini rivojlantiruvchi tizimlar nazariyasidan foydalanadi. Bu nazariyalarning barchasi ijtimoiy-madaniy jarayonlarning fazoviy-zamoniy talqiniga taalluqlidir.
Shunday qilib, tarixga evolyutsion yondoshuvning barcha vakillari uni har bir muallifning ketma-ket bosqichlar zanjiri orqali ko'zlagan ma'lum bir maqsad sari yo'naltirilgan butun insoniyat uchun progressiv harakat deb biladilar. Bunday tarixiy sxemalarning soddaligi va mantiqiyligi ularning asosiy ustunligidir. Biroq, butun insoniyatning yagona naqsh bo'yicha rivojlanishi dargumon. Bundan tashqari, tarixning yakuniy nuqtasi, evolyutsion yondashuvning barcha vakillari gapiradigan "maqsad" tarixning haqiqiy oxiri bo'lishi dargumon.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Ионин Л. Г. Социология культуры. – М. : Логос, 1997. С. 21
2. Каган М. С. Философия культуры. – СПб. : Петрополис, 1996.
3 Выжлецов Г. П. Аксиология культуры. СПб. : СПбГУ, 1996. С. 65.

WORDLY KNOWLEDGE